

Lunds Universitet
Socialhögskolan
Kulturmöten och Integration
HT 2002

DEN JAG VAR, DEN JAG ÄR OCH DEN JAG BLEV

EN STUDIE OM AIDENTIFIERING INOM ANSTALTSVÅRDEN

Författare: Inger Jensen
Handledare: Lars B. Ohlsson

ABSTRACT

The purpose of this essay was to examine how the identity changes during time in prison. I also wanted to look at the processes that makes this change possible. I wanted to examine in what extension those processes are deliberate strategies, or if they are a natural product of life in prison.

The methods in this study are interviews with prisoners and personal in two different prisons, and the scientific basis and literature has been the theories of Erwin Goffman considering stigmatization and misidentification.

I have come to the conclusion that it is almost impossible not to change during a internment in such an institution as the prison. There are many things in prison life that makes the individual feel small and brought to nothing. The normal identity is taken away with rules and regulations that the personal take for granted.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRORD	4
1. Inledning	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Problemformulering	6
1.3 Syfte och frågeställningar	7
1.4 Förförståelse	7
2. Metod och urval	8
2.1 Val av metod	8
2.2 Intervjuer	8
2.3 Urval	8
2.4 Reliabilitet	9
2.5 Validitet	9
2.6 Etiska överväganden	9
2.7 Fortsatt framställning	10
3 Fängelsets historia	10
3.1 Olika straffsyn i Europa	11
3.2 Straffsynen i Sverige	12
3.3 Fängelsestraffet i dagens Sverige	13
3.3.1 Vårdarnas roll	14
3.4 Mål för kriminalvård i anstalt	15
4. Teoretiska utgångspunkter	15
4.1 Maslows behovsteori	15
4.2 Vad som händer med identiteten	16
4.2.1 Namnets betydelse	17
4.2.2 Den jag är eller den dom säger att jag är	18
4.3 Fortsatt framställning	18
5. Resultat redovisning	19
5.1 Intervjuresultat och kommentarer	19
6. Analys	29
7. Slutdiskussion	31
7.1 Sammanfattning	31
Bilagor	
Bil.1 Brev till anstalterna	33
Bil.2 Frågor till interner	34
Bil.3 Frågor till vårdare	35
Källförteckning	36

FÖRORD

Jag vill tacka dem som gjort denna uppsats möjlig.

Tack till er som ställde upp för intervjuer.

Tack Boye, mannen i mitt liv som har uppmuntrat mig och ställt upp på olika sätt för att underlätta för mig.

Tack mina barn som stått ut med en mamma som tidvis varit mycket osynlig och otillgänglig under dagar av intensivt skrivande.

Tack Lars, min handledare för synpunkter och hjälp.

Utan er alla hade denna uppsats varit en omöjlighet.

Lund/Helsingborg 2003 03 20

Inger Jensen

1 INLEDNING

1.1 Bakgrund

Då en nära vän till mig avtjänade ett åtta månader långt fängelsestraff tändes idén till denna uppsats. Jag som åskådare och besökare märkte hur han ändrade sitt sätt att vara under sin tid på anstalten, och jag slogs också av hur internerna hindrades från att vara sig själva genom olika regler och bestämmelser inom anstalten. Intresset väcktes för att ta reda på mera om de processer som gör att identiteten förändras när man interneras. Är det möjligt att ändra dessa för att underlätta en återanpassning till ett normalt liv när man avtjänat sitt straff.

”Man får ingen chans att försvara sig, utan man ska bara hålla till godo...”

”Det blir mindre smärtsamt att försöka förstå vad som händer och varför, än att bråka och ifrågasätta allt...”

Dessa två citat ur de intervjuer jag gjort får inleda mitt arbete att försöka förstå lite av vad som händer med den som interneras.

Är identitet något statiskt, så att jag är den jag är utan förändring, var jag än befinner mig? Förändras man när man byter miljö? Vad är det som påverkar? Sker det en medveten avidentifiering för att en fånge ska bli lättare att hantera? Detta var frågor jag ställde mig i början av detta arbete. Det har varit en mycket intressant process att arbeta med den här uppsatsen och jag tror att jag själv har förändrats en del under tiden.

Debatten om fängelsestraff eller inte blir idag i högsta grad aktuell med ett stort antal dömda som står i kö för att få avtjäna sina straff. Trängseln ökar på fängelserna runtom i landet och det införs dubbelbeläggning i celler som egentligen är avpassade för en ensam individ, Vilket bekräftades av samtliga respondenter. Vårdarna signalerar att detta är ohållbart med de personella resurser som står till buds och internerna hävdar att deras situation kommer att påverkas negativt av detta. Det är inte på något sätt en önskvärd situation och när diskussionen kom till

denna punkt i mina intervjuer var alla överens om att det försvårar situationen för både interner och vårdare.

Efter kontakt med kriminalvården och med vetskap om att, man som en av mina respondenter, kan få vänta i flera år på att få avtjäna sitt straff ställer jag mig frågan om detta är rimligt? Under min tid som undersköterska på lasarettet fick jag lära mig att innan man överväger behandling med starka mediciner för en allvarlig sjukdom måste man även väga in biverkningarna av dessa i bedömningen. Är effekten av medicinen värd de besvär som patienten får av behandlingen? Fördelarna måste alltid vara fler än nackdelarna för att behandlingen ska påbörjas och vara meningsfull. Är det kanske dags att göra samma typ av avvägning när man ska utdöma ett fängelsestraff? Det kanske finns andra sätt att få den dömda att inse vidden av det han/hon har gjort samt motivera till en förändring av livsmönster!

1.2 Problemformulering

Att aldrig bli kallad vid förnamn, att behöva redogöra för allt man företar sig och att ständigt bli ifrågasatt, vad gör detta med en människas självuppfattning ?

Sker det en avidentifiering, och i så fall varför ?

Är detta en medveten åtgärd för att bibehålla ordningen på anstalten eller är det en bieffekt av de regler som skapar anstaltens struktur?

Hur mycket förändras den intagne under sin strafftid, och hur påverkar det möjligheterna till en anpassning tillbaka till ett normalt liv efter frigivningen ?

Jag har ställt mig själv och andra frågan om det är möjligt att efter 10-15 år av internering, oavsett om det är i följd eller i olika omgångar och på olika anstalter, byta ut sin anstaltsidentitet och leva ett vanligt ”svenssonliv”.

1.3 Syfte och frågeställningar

Med utgångspunkt från de kunskaper jag har om hur identiteten formas genom både egna inre uppfattningar och yttrevärldens påverkan och syn på individen ligger det nära tillhands att tro att man fostras till att inte tro på möjlig förändring om man tillräckligt länge vistas i en miljö där man inte kan vara sig själv. Syftet med denna uppsats är att lyfta fram och visa på de processer som bidrar till avidentifiering av fängelsepopulationen.

Huvudfrågorna har varit:

Hur påverkas den dömda av inskrivningsproceduren?

Ändras den intagnes syn på sig själv under strafftiden?

Vilka faktorer är det som påverkar?

Hur påverkar detta situationen vid frigivningen?

Är avidentifieringen nödvändig?

Upplever de intagna att de präglas av detta?

1.4 Förförståelse

Jag gick in i detta arbete med en uppfattning som baserats på egna erfarenheter av kriminalvården. Jag är delvis personligt berörd även om det inte gäller mig som person. Detta har gjort att det känts viktigt att hålla distans till min egen förförståelse och min egen naiva teori. Det går naturligtvis aldrig att vara helt objektiv men det har känts viktigt att kunna hålla distans och inte låta detta påverka mig när jag lyssnat på respondenternas svar så att jag förbi-sett något eller lyssnat selektivt.

2 METOD OCH URVAL

2.1 Val av metod

Eftersom jag inte har velat komma fram till ett statistiskt resultat utan velat belysa det som händer med en människas identitet under en internering, har jag valt en kvalitativ undersökningsmetod. (Halvorsen 1992)

2.2 Intervjuer

Jag har gjort personliga intervjuer med fyra interner och två vårdare. Intervjuerna har gjorts med halvöppna frågor. (Bilaga 2 och 3), i en ostrukturerad intervjuform. (Halvorsen 1992)

Jag valde att göra intervjuerna med internerna parvis, för att inte få dem att känna sig utsatta eller i underläge. Jag ville dessutom undvika en situation som påminner om ett förhör vilket skulle ha varit negativt för mina respondenter. På den slutna anstalten gjordes intervjun som varade en och en halv timme, på ett mycket litet rum, förmodligen ett vilrum för personal eller besökare, möblerat med en säng, ett litet bord och två stolar. För att komma dit fick jag

med eskorterande vakt passera två gallerdörrar som med sina rejäla lås slog igen bakom mig med en metalliskt skräll. Jag kände mig liten.

Vårdaren på denna anstalt intervjuade jag på hans arbetsrum, som även det var sparsamt och strikt möblerat. Denna intervju tog en dryg halvtimme.

På den öppna anstalten skedde intervjun med vårdaren på hennes arbetsrum som hon delade med någon annan som inte var inne just då. Vi talades vid i ungefär en halv timme.

Intervjun med internerna på den öppna anstalten skedde i ett större sammanträdesrum och efteråt blev vi bjudna på kaffe och bullar. Jag tillbringade nästan två timmar med dessa två interner, varav intervjun tog en och en halv timme.

Intervjuerna har dels bandats och skrivits ut. Jag har även fört anteckningar under intervjuerna, vilket var en välsignelse när apparaturen krånglade. De sista intervjuerna gjordes enbart med manuella anteckningar. Även om frågorna har varit formulerade i förväg har respondenterna getts stort utrymme att fritt berätta och göra reflektioner.

Jag har kontaktat två olika anstalter och dessutom ansökt hos Kriminalvårdens forskningskommitté i Norrköping för att få göra intervjuerna inom anstalterna. Det sistnämnda var nödvändigt eftersom detta räknas som forskning och måste godkännas av berörd myndighet.

2.3 Urval

För att få en spridning i materialet har jag valt att undersöka en öppen och en slutna anstalt. I brev till anstalten (bil.1) har internerna tillfrågats om de vill delta och ställt upp av eget intresse. Genom kontakt med fängelseprästen på den slutna anstalten fick jag kontakt med den vårdare jag sedan intervjuade där. Vårdaren på den öppna anstalten fick jag kontakt med genom den vän till mig som var anledningen till att jag skriver denna uppsats. Det har varit vissa svårigheter att få respondenter som representerar olika åldrar vad det gäller internerna. Av de intervjuade internerna är två födda 1952, en 1951 och en 1957.

På kriminalvårdens hemsida finner man uppgifter om den genomsnittlige svenske fången. Här redovisas att det är en man, relativt ung, oftast utbildad och utan bostad. (www.kvv.se 2002) Detta gör att de män jag intervjuat inte är helt representativa eftersom de alla är medelålders.

Två av internerna avtjänar straff på 18 månader av vilket de "sitter" ett år. Av de två andra har den ena en strafftid på ett år varav han "sitter" åtta månader, och den andre har ett straff på 4 månader och 25 dagar som i praktiken blir 2 månader och 20 dagar.

De två internerna som "sitter" på den slutna anstalten är straffade tidigare medan de andra två inte är det. Det är svårt att säga om resultatet hade varit annorlunda med unga förstagångsförbrytare än de resultat jag nu fick

De båda vårdarna, en man och en kvinna, har tidigare arbetat inom andra yrken men har båda skolat om sig och kallas idag för kriminalvårdare. De har båda en ledande ställning på anstalten eller på en avdelning och har arbetat i mer än fem år.

2.4 Reliabilitet

Eftersom jag inte gjort ett stort antal intervjuer och då det är en fråga om de intervjuades egen personliga uppfattning är detta inte en studie som med lätthet kan överföras på andra institutioner och individer. Resultatet skulle troligtvis inte ha blivit detsamma ens om jag intervjuade samma respondenter vid ett annat tillfälle eftersom svaren delvis är beroende av situationen personen befinner sig i just då. Dagsformen, interna konflikter och problem på avdelningen kan vara faktorer som påverkar svaren. Trots detta är min bedömning att det är möjligt att se ett mönster hos respondenterna som har likheter sinsemellan (Holme 1997).

2.5 Validitet

Jag har valt att i mina intervjuer ställa frågor som inte varit alltför direkta och ledande. Med mera direkta frågor hade faran varit stor att jag med mina frågor gjort det lätt för respondenterna att ge mig de svar jag "velat ha". Även i det brev jag sänt ut till respondenterna har jag försökt att inte lägga för mycket till rätta för att undvika "förväntade" svar. Jag kan ändå se att jag med mina frågor berört de områden som jag velat belysa utifrån mitt syfte. Det är helt naturligt en balansgång mellan att fråga så att man får veta det man eftersträvar och ändå ge respondenterna frihet att själva berätta. Detta anser jag mig ha uppnått genom mina halvöppna frågor och genom att återge en del av samtal som skett utan någon direkt frågeställning. (Holme 1997, Halvorsen 1992)

2.6 Etiska överväganden

Man kan invända emot att jag inte har valt informanter, det vill säga någon som i andra hand berättar, istället för att intervjua de direkt berörda internerna. Detta kan naturligtvis ge upphov till diskussion omkring sekretess och etiska principer, men då mina respondenter själva har fått välja att delta ser jag inga etiska hinder för att göra intervjuerna utifrån de forskningsetiska principer som gäller för samhällsvetenskaplig forskning. Respondenterna har fått information om att de förblir anonyma och inte kommer att på något sätt kunna identifieras i undersökningen.(Bilaga1)

2.7 Fortsatt framställning

Jag har valt att först ta upp fängelsestraffet och synen på detta ur ett historiskt perspektiv. Detta för att kunna se om attityder och värderingar finns kvar och styr sättet att behandla internerna.

Jag redovisar mina teorier vilka har sin utgångspunkt i Erwin Goffmans syn på fängelser som han ger den i ”Totala Institutioner”(Goffman 1983).

Därför går jag vidare genom att redovisa intervjuerna och knyta an till teori och analys.

3 FÄNGELSETS HISTORIA

Under medeltiden var det kyrkan som färgade synen på straff. Man skulle sona sin skuld för sitt andliga väl. Det utdömdes ”förbättringsstraff”, men allteftersom furstarna ville uppnå lydighet hos befolkningen fick man en skärpt straffrättsskipning. Furstarna i Europa såg som sin uppgift att utöva en ”social hämnd”. De stränga straffen skulle avskräcka från vidare brottslighet och grymma dödsstraff verkställdes offentligt för att alla skulle se, avskräckas och avstå från att begå brott. Kroppsbestraffningen var vid den här tiden den naturliga följden vid en förbrytelse (Ekbom et al 1996).

Upplysningstiden kom med män som Montesquieu och Voltaire som hävdade att straffskipningen skulle vara styrd av lagar och inte lämnas till de styrandes godtycke. De menade också att straffskipningen var till för att förebygga brott och skulle präglas av humanitet och rättvisa. I England var Bentham av samma uppfattning som Montesquieu och Voltaire. Han menade att straffet skulle vara ett medel för att reducera det onda, kriminaliteten, den så kallade preventionstanken (Ekbom et al). Bentham säger att straffen skulle vara:

/ ...individualpreventivt verksamma, dvs. beröva den individ som begått brott förmågan att begå nya brott, ändra hans sinnesinriktning så att han inte längre önskar att begå brott eller skapa motiv som talar mot hans önskan att begå brott.../(ibid. sid 26)

Det var inte förrän senare under 1700-talet som synen på straff och de offentliga kroppsbestraffningarna som exempelvis spöstraff förändrades, och man övergick från kroppsbestraffning till fängelse. Det började bli svårt att hålla folket i schack genom dessa offentliga avrättningar och andra bestraffningar. Istället för att avskräcka fick de dömda allt oftare folkets sympati, och som lösning på detta kom fängelserna att betyda allt mer.

Även om det funnits fängelser länge hade fängelsestraffet inte varit ett allmänt och vanligt straff tidigare (Ekbom et al 1996).

Michel Foucault hänvisar till kanslerämbetets inställning till straffet med citatet :

”Straffen bör vara måtliga och anpassade efter förbrytelseerna, dödsstraff bör inte längre utmätas annat än för mördare och den kvalfulla avrättningen, som upprör mänskligheten, bör avskaffas” (Foucault sid. 87).

Han talar även om att upplysningstiden införde en gräns vilken den som har makten att straffa inte fick överskrida. Man hade upptäckt människan bakom brottslingen och började så småningom se denna människa som någon, värd respekt. Det viktiga var inte att ändra på en människa utan låta henne vara ”intakt”, så att hon känner att hon är värd den respekten. Det är som synes inte bara synen på straffet som förändras under den här tidsperioden utan även synen på brottslingen (Foucault 2001).

3.1 Olika straffsyn i Europa

Upplysningstiden hade två olika teoretiska skolor vad det gällde synen på straffet.

Den ena riktningen såg straffet som ett mål i sig och kallas för **absoluta straffrättsteorier**

Den andra riktningen ser straffet som ett medel att uppnå ett annat mål och denna syn kallas **relativa straffrättsteorier**.

Dessa bildade tillsammans den **klassiska straffrättsskolan** vilken utgjorde grunden för hur man såg på brott och straffrätt under upplysningen.

Straffet som följde av att brottet uppdagades skulle stå i proportion till brottets art. Valet stod emellan dödsstraff, frihetsstraff, som skulle avtjänas i cell och vara tidsbestämt, och böter som följde på mindre förseelser (Ekbom, et al 1996).

Denna syn präglade större delen av Europa under mitten av 1800-talet.

Mot slutet av 1800-talet gick man emot den klassiska skolan och menade att ändamålet med straffet var att skydda samhället mot brott, och det fanns ingen vedergällningstanke bakom straffet. Detta var den **positiva** eller **italienska straffrättsskolan**. Här berodde straffets omfattning på lagbrytarens farlighet.

Även den s k **sociologiska skolan** hävdade att det inte var tal om vedergällning. Kriminalitet skulle bekämpas som ett socialt fenomen (Ekbom et al 1996).

3.2 Straffsynen i Sverige

Hur var det då i Sverige? I 1734 års lag var inskrivet att brottslingen kunde klara sig med böter, som för övrigt till viss del skulle gå till den drabbade, dvs. offret. I samma lag fanns ett förbud mot tortyr. Denna lag gällde fram till 1864, men man började arbeta ut en förändrad lag redan 1815 då ett betänkande lämnades av en lagkommitte. Slutbetänkandet kom 1832 och byggde helt på preventionstanken, d v s. att straffets ändamål är att förebygga brott, dels genom att avhålla allmänheten från att begå brott, dels genom att påverka lagöverträdare att inte återfalla i brottslig verksamhet. Här talar man om att behandlingen under fängelsetiden skulle leda till att han anpassades till samhället.

Under 1900-talet kom tre personer att betyda mycket för straffrätten:

Johan Thyrén – professor i straffrätt och justitieminister på 1920-talet. Han förordade villkorlig dom och bötesstraff framför fängelse när det gällde tillfällighetsbrottslingar.

Olof Kinberg – professor i rättspsykiatri. Han såg till de bakomliggande orsakerna vid ett brott och hävdade att man måste förhindra att dessa orsakade återfallsbrott. Han hade en medicinsk-biologisk uppfattning och ville skapa bättre möjligheter för den dömda att leva ett laglydigt liv genom att ge utbildning, läkarvård och uppfostran i stället för fängelse.

Karl Schlyter – justitieminister på 1930-talet. Han la fram ett reformprogram 1934 som innebar man skulle hålla så många ungdomar som möjligt utanför fängelserna och i stället ge utbildning och uppfostran i särskilda enheter. Han förordade villkorliga straff och villkorlig

frigivning med övervakning, och menade också att även om man fick ett fängelsestraff så skulle detta göras mer meningsfullt genom olika former av behandling.

Den lag som idag ligger till grund för domar och straffpåföljd är Brottsbalken som trädde i kraft 1965 (Ekbom et al 1996).

3.3 Fängelsestraffet i dagens Sverige

En parlamentarisk kommitté tillsattes 1992 för att utreda och se över kriminalvård i anstalt. Denna straffsystemskommitté la fram sitt slutbetänkande 1995 (SOU 1995:91) med olika förslag till alternativa straffpåföljder som tex. elektronisk övervakning och samhällstjänst (Ekbom et al 1996).

”Straffsystemskommitténs uppdrag har varit att göra en genomgripande översyn av det straffrättsliga påföljdssystemet. Syftet har varit att åstadkomma ett sammanhållet straffsystem som tillgodoser krav på proportionalitet, rättvisa, klarhet, förutsebarhet och humanitet.” (ibid. sid 56)

Om fängelsestraff säger straffsystemskommittén såhär:

”Om brottsligheten har ett straffvärde på ett år eller mer skall, liksom för närvarande, den tilltalade i första hand dömas till fängelse i anstalt.” (SOU 1995:91)

Detta innebär att straff på över ett år aldrig kan förvandlas till villkorlig dom eller elektronisk övervakning. Däremot tillämpas villkorlig frigivning efter 2/3 av strafftiden om den dömde bedöms ha skött sig under strafftiden. Detta är lagstadgat och inskrivet i Brottsbalken 26:6.

Det fanns 55 kriminalvårdsanstalter i Sverige år 2000. De är indelade i fyra olika säkerhetsnivåer:

- Klass I - Högsta säkerhet – t ex. Hall och Kumla hör dit
- Klass II – Sluten anstalter med hög säkerhet
- Klass III – Övriga slutna anstalter, dit ”min” slutna anstalt hör
- Klass IV – Öppna anstalter, dit ”min” öppna anstalt hör.

Klassindelningen avgörs av säkerhetens fysiska status (murar, staket, larm) personaltäthet och rutiner, anstaltens inriktning och verksamhet (Ekbom et al 1996).

På den slutna anstalten jag besökte hade jag inte tillåtelse att titta på någon cell för att se hur de såg ut. Däremot vet jag utifrån samtalen med internerna att de får ha en del personliga tillhörigheter där. De har möjlighet att ha en TV och en musikanläggning av något slag. Allt som tas in måste dock gås igenom och godkännas av anstaltens personal.

På den öppna anstalten besökte jag en avdelning bestående av ett dagrum med en pentrydel där internerna själva får göra frukost och kvällsfika. Det finns fem ”celler”, eller rum i anslutning till dagrummet, en tvättstuga där de tvättar sin egen tvätt, och ett gemensamt duschrum. I korridoren finns en telefon för utgående samtal som är öppen tidigt på morgonen, på lunchen och på kvällen efter arbetstid fram till kl. 23.00. Det går inte att ringa in till avdelningen däremot.

Rummen är möblerade med säng, skrivbord, sänghylla eller sängbord och en anslagstavla. Rummen har egen toalett och två garderober. Allt är samlat på en ganska liten yta. (En av internerna talade om att när han muckar är det meningen att det ska placeras ytterligare en säng på ”hans” rum.) Man får ha med sig egna böcker och tidningar och har möjlighet att hyra en TV av anstalten.

Det är inte tillåtet att ta emot något ätbart ”utifrån” utan det man vill ha till fika vid exempelvis besöksdagar köps i anstaltens kiosk eller beställs med specialleverans från ett bageri som anstalten har ett avtal med.

3.3.1 Vårdarens roll

Tidigare var vårdarens uppgift främst att vara fångvaktare, vilket också var benämningen på yrkesrollen. De skulle helt enkelt upprätthålla ordningen på anstalten. Det skedde ingen fortlöpande utbildning eller introduktion i någon högre grad. Vårdarna hade väldigt liten del i processen och inget ansvar eller delaktighet i beslut och dylikt (Ekbom et al 1996).

Idag förväntas vårdaren ta aktiv del i internernas situation. Vårdaren har ansvar för samtal, är med att utforma behandlingsplaner och man har ett kontaktmannaskap. Att vara kontaktman innebär att man får ansvar för en eller flera interner. Kontaktmannen ska delta aktivt i planering av internernas studier eller behandling under vistelsetiden på anstalten. Dessutom är det kontaktmannens uppgift att hjälpa till med dagliga kontakter och bevilja de rutinmässiga permissionerna (www.kvv.se 2002).

Detta har givit vårdarrollen ett annat innehåll och en annan status. Det krävs lägst gymnasieutbildning för att antas som vårdare, samt ytterligare en grundutbildning som Kriminalvården anordnar (Ekbom et al 1996).

3.4 Mål för kriminalvården i anstalt

Målparagrafen i lagen om kriminalvård i anstalt (SFS 1981:213) 4§ lyder som följer:

”Kriminalvården i anstalt skall utformas så att den intagnes anpassning till samhället främjas och skadliga följder av frihetsberövandet motverkas. I den utsträckning det kan ske utan att kravet på samhällsskydd eftersätts, bör verksamheten från början inriktas på åtgärder som förbereder den intagne för tillvaron utanför anstalten. Frigivning skall förberedas i god tid.”
(SFS 1981:213, 4§)

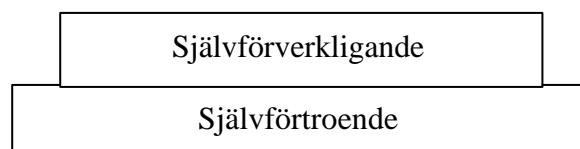
Sven-Åke Lindgren hänvisar till den amerikanske sociologen Randall Collins som säger att det huvudsakliga föremålet för brott-straff-ritualen är inte brottslingen utan samhället i stort. Rättegången förstärker tron på lagarna och skapar känslomässiga band som knyter samhällets medlemmar samman. Brottslingen är en outsider, ett objekt för ritualen, inte en medlem av den (Lindgren 1998).

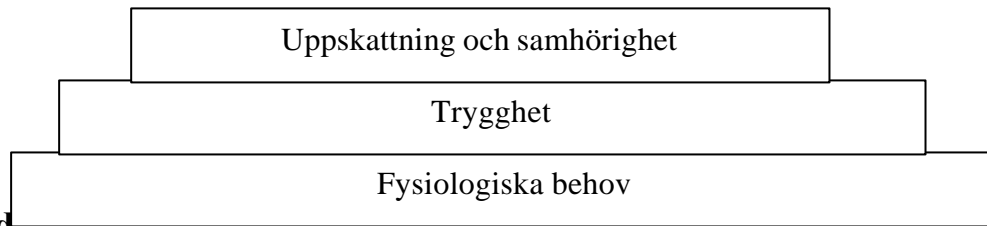
4 TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER

4.1 Maslows behovsteori

Abraham Maslow menar att människan är en integrerad varelse med fundamentala behov som är ordnade hierarkiskt efter betydelse. Behoven bildar en trappa där de lägre behoven måste tillfredställas innan de högre behoven kan göra sig gällande. Han vill med detta visa hur viktigt det är med en helhetssyn i det sociala arbetet.

Maslows behovstrappa

4.2 Vad som händer med identiteten

Erwin Goffmans bok "Totala Institutioner" beskriver vad som händer med identiteten hos den som tvingas leva i en sluten värld som exempelvis ett fängelse.

De intagna kommer till anstalten/institutionen med erfarenheter och beteendemönster från en privatvärld. Referensramarna är "ett sätt att leva och bete sig som tas för givet ända tills de blir intagna på institutionen" (Goffman 1983 sid 20). Kulturmönstren ändras och det sker en "diskulturation" vid långvariga straff. Det inlärdade kulturella beteendet byts ut mot ett annat som passar in där man är. Detta gör att han/hon blir socialt begränsad och får svårt att återgå till ett "normalt" sätt att agera när han/hon ska återgå till livet utanför murarna.

Det finns olika sätt att foga in de intagna i de ordningar och livsmönster som existerar inom murarna. Som exempel kan nämnas att det inte är tillåtet med permissioner den första tiden av straffet och på vissa anstalter är inte heller besök tillåtna i början av strafftiden.

Goffman säger att den process som kuvar de intagnas personlighet är normal och naturlig i anstaltsmiljön (Goffman 1983).

Vid intagningen till en sluten institution är det emellertid troligt att individen berövas sitt vanliga yttre och de medel genom vilka han bevarar det. Han får alltså utstå en vanställning (Goffman 1983 sid. 24).

Goffman hävdar att personligheten, eller synen på den egna personen förändras genom denna behandling. Inskrivningsproceduren har betydelse för markeringen av vem som har kommandot. Det faktum att den intagne måste klä av sig, mätas och vägas klär även av honom den identitet som finns i sättet att klä sig och lämnar ut det mest personliga. Goffman (1983) beskriver detta som ett *bortlämnande och ett påagande där mellanläget är fysisk nakenhet*. Bortlämnandet innebär att man lämnar ifrån sig personliga ägodelar som kläder och annat som är förbundet med det personliga. Den intagne kallas inte längre vid tilltalsnamn utan får

lämna det ifrån sig. Goffman menar att detta är ett sätt att få den intagne att anpassa sig till de regler som måste råda på anstalten.

/...då nykomlingen på detta sätt skalas av, låter han sig formas och registreras som ett objekt, som kan matas in i anstaltens administrativa maskineri och smidigt hanteras i rutinoperationer.../
(Goffman 1983 sid 22).

Systemet av avskalningsprocesser och regler är det som ger ramarna för den förändring en individs personlighet genomgår i en total institution. Tre grundläggande element i detta system:

Ordningsreglerna som drar upp gränserna för den intagnes livsmönster och intagningsprocedurerna, som tar bort tidigare stöd och är en förberedelse för att leva efter ordningsreglerna.

Belöningar och förmåner i utbyte mot lydnad mot personalen. Det verkar som dessa återerövringar av rättigheter man haft utanför skapar relationer till den förlorade världen och gör isoleringen mindre kännbar, också vad det gäller den förlorade personligheten.(Goffman sid 42)

Bestraffningar som framställs som konsekvenser av olydnad. Detta kan röra sig om indragna förmåner, t.ex. rätten att ta emot besök eller telefonsamtal (Goffman 1983).

4.2.1 Namnets betydelse

Namnet är en viktig symbol för vem jag är som människa, och Goffman pekar på att det är just genom att inte bli kallad vid namn som sätter igång en process av förändring i min personlighet.

//...vad man än kallas för senare blir namnförlusten en allvarlig inskränkning av jaget.....//(Goffman 1983 sid 23).

Goffman menar att de regler som synbarligen är till för att upprätthålla ordning, undvika smitta eller vara till för individens bästa egentligen är ett sätt att förändra personligheten så mycket att individen blir mera lätthanterlig för den som är vårdare. Den inskränkning i den personliga friheten det innebär att bara få gå på toaletten eller ringa på vissa bestämda tider blir i personalens ögon en fråga om ordning och makt medan internerna ser det som förödmande regler. Allt för att de ska hållas i schack. Genom att frånta en människa kontrollen

över tillvaron är det enklare att få honom att göra det av samhället önskvärda. Den totala institutionen tar bort eller förringar värdet av de handlingar som ger en människa kontrollen över sitt liv. Han blir fråntagen rätten att själv bestämma och därmed blir han förflyttad nedåt i åldershierarkin. Det sker en rollförlust som skiljer honom från livet utanför murarna. Detta gör att den intagne inte längre kan se på sig själv som den han hittills varit. Man ger honom en slags förbrytaridentitet istället för den syn han hade på sig själv när han togs in (Goffman 1983).

4.2.2 Den jag är eller den de säger att jag är

En värnpliktsvägrare som avtjänar fängelsestraff säger:

/...jag har väldigt svårt att uppfatta mig som oskyldig. Jag tycks utan vidare kunna acceptera påståendet att jag avtjänar straff för samma slags missgärningar som belastar andra människor här, och jag måste gå efter annan påminna mig själv om att en regering som verkligen tror på samvetsfrihet inte borde sätta folk som använder sig av den i fängelse.../(Goffman 1983 sid 48).

Det som egentligen av stora grupper i samhället inte ses som brott, i ovanstående fall att vägra bära vapen, blir i den intagnes ögon en stämpling av honom som brottsling och till sist får detta honom att känna sig som sådan.

4.3 Fortsatt framställning

Det som nu följer är de svar jag fått av interner och vårdare på de två olika anstalterna. Jag har valt att redovisa intervjuerna och ge egna kommentarer i anslutning till detta.

Därefter följer analys, slutdiskussion och sammanfattning.

5 RESULTATREDOVISNING

5.1 Intervjuresultat

Vårdare B och internerna 1 och 2 är från den slutna anstalten. Vårdare A och internerna 3 och 4 är ifrån den öppna anstalten.

Straffets syfte ur vårdarnas synvinkel

– Ser det mera som internerna ges en chans att göra något annat. Jag tror inte påstraff. Men jag kan förståom det känns som ett straff för dem som måste vara här. (Vårdare A)

- Man måste skydda dem som blir utsatta, men ocksådem som inte kan låa bli att begåbrott. (Vårdare B)

Kommentar:

Vårdarna ger uttryck för att de öppna anstalterna med sin inriktning på rehabilitering i stället för strafftänkande har en fördel framför de slutna anstalterna. Det är mindre risk att anamma ett destruktivt synsätt på sig själv när de som arbetar ser på individen som någon på väg till ett bättre liv.

Internernas bakgrund

En av internerna kom till ungdomsvårdsskola när han var 16 år. Han jobbade sedan en lång period men sedan 1989 har det ”rullat på igen” som han själv beskriver det. Den andre inter-

nen har varit i ett stort antal fosterhem. Det är ”tvåsiffrigt” säger han, så jag har slussats den vägen.

De båda förstagångsdömda hade arbetat innan de började avtjäna sina straff.

Den ena av de andra två hade jobbat under en 20-årsperiod men hade pension innan han kom till anstalten, medan den andre aldrig hade haft ett fast jobb utan bara korta timanställningar och arbetsmarknadsåtgärder innan han fick pension.

Kommentar:

Här kan man se att de förstgångsdömda skiljer sig betydligt från den genomsnittlige internen i så motto att de har utbildning och hade arbete innan de började avtjäna sina straff. Återfallsförbrytarna däremot motsvarar den bild som ges i undersökningen på kvv:s hemsida, om man ser till att de saknade arbete och till viss del även utbildning.

Hur det kändes att komma till anstalten

(Här har jag valt att återge de svar jag fått mer i detalj och var och en för sig)

– *Det var inte såfarligt första gången, men det blir värre med åren. Man tar mer illa vid sig nu av ”plitarna”. ... Den här kåken är extrem, jag kan inte likna den vid någon annan jag varit på det är inget som stämmer överens. Det är inte såatt det är hårt här, det är en mjukiskåk, men de är såluddiga (Intern 1).*

– *Det ges aldrig några konkreta svar. Beroende påvem du frågar får du olika svar.*

Sticker man upp här blir man ”knallad”. (Förflyttad till en annan anstalt) Många väljer att bli ”knallade” härifrån för att det är jobbigt här. (Intern 2)

– *Det var nervöst att komma hit. Jag har aldrig varit i en identitetslös miljö tidigare, har inte ens gjort lumpen, så jag hade tagit två lugnande tabletter innan jag åkte hemifrån. Jag visste inte att jag skulle få lämna urinprov vid inskrivningen. Det blev naturligtvis negativt utslag på det så det var tur att jag hade ett intyg från min kurator som kunde intyga att jag behövde min medicin. Annars hade jag ”åkt dit” för det negativa provet. (Intern 3)*

– *Jag visste inte alls vad som väntade, hade tänkt mig lås och galler. Jag var rädd.*

(Intern 4)

Kommentar:

Här visar de tillfrågade en oro som ligger i att inte veta vad som väntar, något som för oss var och en är en naturlig reaktion på det okända. Det tycks mig som om det inte spelar någon roll om det är första eller femte gången man sitter inne, det är ändå inte säkert att de vet vad som väntar.

Vårdarnas beskrivning av en inskrivning

(Här är proceduren ganska lika på båda anstalterna.)

Den dömda kommer hit en viss tid som man fått på en inställelseorder eller direkt från häktet. Det görs en ID-kontroll och man kontrollerar domen. Sedan får internen en chans att säga adjö ifall det är någon anhörig med. Därefter går man till ett inskrivningsrum där skyddsvisiteringen sker, dvs. man känner utanpå kläderna för att se att han inte har några vapen eller andra farliga saker. Man försäkrar sig om att personen inte har narkotika eller andra droger med sig. Han får lämna ifrån sig sina privata saker och dessa skrivs upp och han får information om de praktiska regler som finns på anstalten.

Sedan får han ta av sig sina privata kläder och får anstaltskläder i stället. Dessutom får han hämta ut sängkläder och handdukar. Urinprov måste lämnas för en drogtest. Därefter visas han till sitt rum/cell.

Internernas beskrivning av inskrivningen

– *Man går in i ett mottagningsrum och där blir man muddrad. De går igenom alla ens saker och man får ta av sig sina egna kläder. Såstår man där som ett djävla fån. (Intern 1)*

– *Man känner sig liten och naken då (Intern 2)*

– *Man fick lämna sin inkallelseorder och sina saker. Sen fick man papper med regler. Man fick byta om och lämna urinprov. Sen fick man ta med sig sina toalettsaker, tidningar och skrivgrejer till rummet (Intern 3)*

Kommentar:

Detta betecknas av myndigheten som nödvändig kontroll, och ifrågasätts inte.

Varför internerna bara får använda anstaltskläder

– *Vet faktiskt inte. (Vårdare B)*

– *Det är ju lite olika på olika anstalter. Varför det är så här vet jag nog inte... (Vårdare A)*

Vad internerna tycker om detta

– *Anstaltskläderna tar bort identiteten. (Intern 4)*

– *Det spelar inte mig någon roll. Det kanske är för att aidentifiera oss som vi måste ha andra kläder. (Intern 3)*

Kommentar:

Ingen av de tilltalade vårdarna kan säga varför de intagna måste ha anstaltskläder, medan internerna känner av att deras identitet delvis blir naggad i kanten av att bära dessa kläder.

Hur internerna blir tilltalade

– *Med nummer och efternamn. Men jag personligen använder förnamn. (Vårdare A)*

- *Med efternamn ibland och förnamn ibland. Lite olika... beror nog på vem det är... (Vårdare B)*

De två internerna som är tidigare straffade vill båda bli tilltalade med efternamn. Den ene säger att man inte vill ha plitarna inpå livet utan ha tydliga gränser mellan sig och dem.

De andra två säger att det inte spelar så stor roll, men att det känns bra att bli kallad vid förnamnet.

Kommentar:

Även det faktum att du inte vill bli kallad vid förnamn för att den som du talar med inte ska komma dig för nära är en bekräftelse på att namnet är en del av din identitet.

Kan internerna vara sig själva?

– *Nej det tror jag inte att de kan. (Vårdare B)*

– Nej. Men jag tror inte att det har med interneringen att göra. Det råder ett slags hierarki inom anstalten som gör att man måste vara på ett visst vis för att passa in och för att inte råkna i onåd... (Vårdare A)

– Med dem man känner sen innan, utifrån, kan man vara sig själv men inte med dem man träffar första gången här inne. (Intern 2)

– Plitarna ska visa sin makt, så man får tänka sig för vad man säger. Man får se till att man "tar" mycket och "ger" lite för att skydda sig. (Intern 1)

– Nej. Man vågar inte vara personlig. Man blir på sin vakt. Man blir blåst ibland när man är för godtrogen. Man lever tätt inpå varandra men ändå inte... (Intern 3)

– Man säger mer till somliga. Det finns ett sätt att umgås ytligt, ett att umgås nära och ett att inte umgås. (Intern 4)

– Alla vanor ändras. Grejen är att man blir fråntagen allt eget tänkande. Du blir satt under förmynderi och får inte ta några egna beslut. De talar om när du ska gå upp, när du ska äta, när du ska sova, när du ska gå på toalett... allt ska du ha lov till (Intern 1).

Kommentar:

Identiteten skapas av den egna uppfattningen av jaget och omvärldens uppfattning om vem du är. Tillsammans med din omgivning får du den roll som är din, en slags bekräftelse. I institutionsvärlden blir andra karaktärsdrag bekräftade och den intagne börjar förändras moraliskt.

Detta är något som även påverkar vårdarna vilket visar sig i de svar jag fick.

Gäller detta även för vårdarna?

– Ja. Man lägger sig till med ett annat sätt, t ex. på grund av sin position.

Det gäller att ha ett professionellt förhållningssätt och inte glömma att det är ett lagarbete. Det är viktigt att hålla överenskommelser och att inte "sälja ut" sina kollegor.

Det är viktigt att vara medveten och föra en debatt med sig själv så att man inte blir människofientlig (Vårdare A).

- Jag försöker att vara mig själv, men man måste ju också kunna hålla distans till arbetet (Vårdare B).

Kommentar: Det är en svår balansgång att vara professionell och ändå så personlig att internerna får förtroende för vårdarna. Jag kan tänka mig att man blir formell för att klara av att sätta sig i respekt och då har man gjort det svårt att inge ett avslappnat förtroende.

Den första permissionen

– Jag får inga ... (med ett leende) Jag rymmer för ofta. (Intern 1)

– Jag får ingen eftersom jag har ett så kort straff. (Intern 2)

Efter 3 respektive 2 månader för de andra två internerna. Permissionen varade i 8 timmar.

Kommentar:

Permissionen är något som kan användas av anstaltens personal som maktmedel. Att missköta sig kan innebära sanktioner i form av indragna permissioner.

En positiv alkoholtest efter en permission kan till exempel innebära att nästa permission blir förkortad, eftersom internerna inte får dricka alkoholhaltiga drycker under strafftiden.

Trots att vårdarna har uttryckt att de inte har ett direkt strafftänkande visar resonemanget när man kommer till indragna rättigheter och andra sanktioner att strafftänkandet finns kvar i vårt rättssystem.

Hur det kändes att ha permission

– Skönt. Men dagen var helt inbokad. Tiden gick så fort. Det var en viktig dag med min dotter som jag inte sett på länge. Men jag hade varit ute en del innan dess eftersom jag varit hos doktorn och sånt (Intern 3).

– Det var skönt att vara ute, men dagen blev överplanerad. Det var så mycket man ville hinna med men inte hann. (Intern 4).

Kommentar:

Permissionerna är ett sätt att hålla kvar kontakten med omvärlden och det är meningen att de även ska kunna utnyttjas till att söka arbete eller annan sysselsättning när det är dags att lämna anstalten.

Oro för frigivningen

– *Javisst är det många frågetecken. Allt är långt ifrån självklart (Intern 4).*

– *Ja. Jag var egen företagare och har fått näringsförbud. Dessutom har jag gjort personlig konkurs. Det finns många frågetecken vad det gäller sysselsättning och ekonomi (Intern 3).*

– *Ja lite. Jag är såtrött på det här och jag vill ifrån alltihop här. Jag har sökt förflyttning till en annan anstalt för att sen kunna komma till ett fosterhem som avslutning på straffet. Jag har ett missbruk som jag vill komma ifrån. Man måste byta knarket mot något annat. Jag har sökt till en familj som föder upp travare. Vill kunna jobba mig trött. Vi får se om det kan bli såför socialen vill inte ge mig den här chansen. De tycker inte att jag har gjort mig förtjänt av den eftersom jag har strulat till det så många gånger. (Intern 1)*

Kommentar:

Här kommer återigen tanken på straff och sanktioner fram. Denna sista intern och hans funderingar understryker ytterligare hur svårt det är att omvända en organisation av tjänstemän. Allt som har gjorts tidigare i livet och som finns nedtecknat i form av journaler som tjänstemännen är skyldiga att föra bidrar till att stämplingen blir mer markerad och svårare att komma förbi. Man ser till hur internen har varit tidigare och låter det påverka inställningen för framtiden.

Möjligheter att förbereda frigivningen.

– *Telefonkontakter med såna man känner eller vet om (Intern 1)*

– *Det finns en arbetsförmedlare här men jag har inte sett henne än. Man får använda sina kontakter... jag kan nog få jobb hos nån av mina gamla kunder. (Intern 3)*

– *Vi äldre är nog inte såintressanta. Det får väl bli nån kurs eller nå sånt efter detta. (Intern 4)*

Kommentar:

Det verkar av resonemanget att döma vara här det finns klara brister. Internerna upplever att de inte har så stora möjligheter att förbereda sin frigivning. Att ringa inifrån är dyrt och man måste beställa tid om man ska låna anstaltens telefon. Det kan vara svårt att själv ta tag i sin situation. Den hjälp man kan få från kontaktman och yrkesvägledare verkar inte vara tillräcklig i alla stycken, även om det görs en del för att underlätta.

Vad som väntar efter ”muck”

– *Jag har min pension, det rullar påsom förut. (Intern 2)*

– *Får jag utslussning i fosterhemmet kommer jag att använda tiden där till att leta efter en gård eller ett hus pålandet som jag kan hyra. Jag måste byta miljö och kompisar för att klara av att ändra livet. (Intern 1)*

– *Nej inte än. Om jag får frigång sista tiden är det inte långt kvar. Annars har jag ju ett tag påmig. (Intern 3)*

– *Nej jag vet ingenting säkert än. (Intern 4)*

Kommentar: Det finns två sätt att hantera det hela. Antingen tar man det med ro och som det kommer eller också planerar man. Oavsett vilken ställning man intar i detta är det ingenting man vet med säkerhet hur det ska bli. Även detta faktum gör internen passiv och avvaktande.

Kommer man tillbaka hit?

– *Inte såmånga. Antingen begår de nya brott och kommer till någon annan anstalt, eller så har man lärt sig något här och behöver inte komma tillbaka. Men visst händer det någon gång... (Vårdare A)*

– *Man kommer nog kanske inte tillbaka hit, utan kommer till någon annan anstalt. De som kommer hit har nog varit påflera andra ställen tidigare. (Vårdare B)*

Kommentar:

För en del av internerna blir det ett normalt liv att vara på anstalt och man begår nya brott för att få vara i den miljö man vant sig vid. Detta hör väl lyckligtvis inte till vanligheterna. Trots att det kan vara svårt att komma ut igen är det många som faktiskt klarar det.

Hur anstaltsvistelsen påverkar

– *Många av dem har redan sett för många anstalter för att de ska påverkas av denna.*

Men för några kanske det kan vara en vändning. (Vårdare B)

– *En del kommer hit trasiga som människor och får här en chans att byta ut det trasiga mot något annat. Det kan bli en möjlighet att helas här. (Vårdare A)*

– *Vaksamheten är nåt nytt för mig. Man är mera misstänksam och försiktig med nya människor. Detta är inte något jag är glad å.*

Det som möjligen har varit positivt är att ingenting är så svart eller vitt längre. Jag har fått en smula större förståelse för hur saker och ting blir... (Intern 4)

Personalens makt att göra livet bra eller dåligt för de intagna är en tongivande faktor när det gäller hur man handlar och agerar inom institutionen. Detta gäller både gentemot vårdarna och mellan internerna.

Har du vänner kvar utanför anstalten?

– *Det är ingen som direkt har tagit avstånd, men jag vet inte riktigt... (Intern 4)*

- *Ja. Jag hade några fånära vänner och dem har jag kvar. De har hälsat på mig här.*

(Intern 3)

Kommentar:

För många blir livet svårt att leva när vänner man tror man har, visar att man inte duger längre. Det är förknippat med en hel del skam för den som har värderingar i behåll från ett ”normalt” liv.

Omgivningens påverkan eller individens egen skuld

– *Jag tror det finns många hjärnspöken. Visst är det så att den som suttit inne har en rädsla som hindrar honom. (Vårdare A)*

– Det beror nog på hur många gånger han suttit inne. Den som bara varit här en gång och kanske inte fått så långt straff har det nog lättare. (Vårdare B)

Finns det något i själva fängelsemiljön som gör att man förändras?

– Ja, hierarkin. Man känner sig tvungen att stila och visa att man till exempel kan ta in otillåna saker för att höja sin status. Det blir mycket en fråga om Vi och Dom.
(Vårdare A)

– Ja, det tror jag. Man måste visa att man inte gillar vårdarna och det skapas en stämning av misstänksamhet. Både mot oss som personal och mellan internerna. Det är kanske svårt att undgå att förändras här (Vårdare B).

På frågan om de tror att straffets längd har någon betydelse för hur de intagna förändras svarar båda vårdarna att de tror det har betydelse hur långt straffet är och ifall man har varit internerad tidigare. Ju längre straffet är desto större risk är det att man förändras och institutionaliseras.

Goffman och andra med honom understryker att processen är oundviklig och tillhör det normala på en institution.

Vilken betydelse vårdarna har

- Relationen med personalen är en balansgång. Vi sköter oss och ligger rätt bra till men det är ingenting man visar de andra. Då blir man "golare" (Intern 3).

– Det är viktigt att sköta sig och inte ifrågasätta så mycket. Vi är här och vi vet varför, det är på deras villkor. Lika bra att göra det bästa av det. Det är mindre smärtsamt att försöka förstå vad som händer och varför, än att bråka och ifrågasätta allt. (Intern 4)

- Attityden hos personalen påverkar hur man är mot dem. (Intern 2)

– *De sätter dit en för hur man uppträder. (Intern 1)*

– *Det finns en slags hierarki inom anstalten. Jag vet inte om man går efter det. Hos oss äldre är det kanske så.. fast jag tror mer att det är såpåkvinnofängelser... (Intern 1)*

Kommentar:

Personalens makt att göra livet bra eller dåligt för de intagna är en tongivande faktor när det gäller hur man handlar och agerar inom institutionen. Detta gäller både gentemot vårdarna och mellan internerna.

6 ANALYS

Identiteten skapas av den egna uppfattningen av jaget och omvärldens uppfattning om vem du är. Tillsammans med din omgivning får du den roll som är din, en slags bekräftelse. I institutionsvärlden blir andra karaktärsdrag bekräftade och den intagne börjar förändras moraliskt. Psykologen Abraham Maslow hävdar i sin behovsteori att människan har olika behov som måste tillfredställas för att hon ska kunna utvecklas och gå vidare (Lennéer- Axelsson, Thylefors 1999). Den sociala tryggheten är en förutsättning för att kunna utveckla ett gott självförtroende och en positiv syn på sig själv. Om man som två av mina respondenter har vistats länge i destruktiva och för dem inte positiva miljöer har genom detta chansen att få en positiv jaguppfattning minskat betydligt. De ser sig själva som ”kåkfarare” och omgivningens bemötande blir ofta en bekräftelse av denna bild.

Den intagnes syn på sig själv blir beroende av det omgivningen signalerar. Erwin Goffmans stämplingsteori och hans tankar kring identiteten i ”Totala institutioner” understryker sambandet ytterligare (Goffman 1983).

Varken vårdare eller interner anser att man kan vara sig själv och som man brukar när man är intagen på en anstalt och man har angett olika anledningar till detta. Goffman säger att det är ofrånkomligt att förändras och menar att det ligger i den totala institutionens natur att förändra människor.

”Den process genom vilken en människas personlighet kuvas är normal i totala institutioner” (Goffman sid 20).

Svaren jag fått i mina intervjuer pekar alla på att en förändring äger rum, antingen det är längre eller kortare tid man befinner sig i anstaltsmiljö. Denna förändring har till viss del sin grund i misstänksamhet gentemot de andra internerna, men också i det faktum att institutionen gör något med dem som människor.

Inskrivningsproceduren innehåller ett antal moment som bidrar till att göra jaget svagt och litet. En av internerna säger: *”De går igenom alla ens saker och man får ta av sig sina egna kläder. Såstår man där som ett djävla fån”*. Detta säger Goffman är en mycket medveten del av avidentifieringen

”Vid intagningen till en sluten institution är det emellertid troligt att individen berövas sitt vanliga yttre och de medel genom vilka han bevarar det. Han får alltså stå i en vanställning” (Goffman sid. 24).

Ännu en process som gör individen till någon annan än den som skrevs in är att namnet som är den främsta symbolen för en människas identitet tas ifrån dig.

/... vad man än kallas för senare blir namnförlusten en allvarlig inskränkning av jaget.../ (Goffman sid. 23).

I två av intervjuerna hade dock internerna använt sig av detta för att skydda sig själva som person. De säger att de inte vill att vårdarna ska komma dem för nära och föredrar att bli kallade vid efternamn. Det är inte lika personligt som förnamnet och detta bidrar till en viss distans. Detta ger legalitet till Goffmans påstående att namnet är av betydelse för vem jag är. Han säger ju att namnet är en symbol för jaget, och denna blir fråntagen den som interneras .

Det som är den yttre bilden av dig som person är till stor del de kläder du har på dig. När du skrivits in får du anstaltens kläder och får inte tillåtelse att bära dina egna kläder annat än på permissioner. Detta har enligt Goffman en aktiv roll i avidentifieringsprocessen (Goffman 1983), något som bekräftas i svaren jag fått från några av internerna. Vårdarna däremot säger sig inte veta anledningen till varför internerna måste bära anstaltens kläder. De accepterar att

så är fallet. Det finns ytterligare exempel på att det som sker är något som anses naturligt och som får legalitet genom att de blir en regel med orsaker som säkerhet och för att skydda individen. Urinprovet som tas vid inskrivningen och som sedan tas efter varje permission blir för den intagne ett övergrepp och ett intrång i den personliga sfären. Något som man blir försvarslös inför. I och med att det är en regel kan man motivera med att man måste följa bestämmelserna.

/... motiveras förödmjukelserna förnuftsmässigt på andra grunder, som t ex. renlighet(i samband med toalettplikt) ansvar för livet(i samband med tvångsmatning) .....säkerhet(i samband med inskränkande fängelseregler)/ (Goffman sid. 39)

7 SLUTDISKUSSION

7.1 Sammanfattning

Syftet med uppsatsen har varit att belysa de processer som styr livet inom en anstalt och som gör att människor förändras oavsett om det sker medvetet eller som en följd av att de är i institutionsmiljö.

De intervjuer jag gjort och det jag har upphämtat i form av litteratur och annat pekar åt ett och samma håll, nämligen att förändring är oundviklig.

Frågan har varit om det är en process som leder till en önskvärd och positiv förändring eller om det är en destruktiv och icke önskvärd produkt av förvaring som samhällets skydd mot avvikande orosmoment.

Jag hade en föreställning om att det är svårt att radera ut tanken på brott och straff som orsak och verkan. Trots att man vill vara nytänkande finns det en risk att anamma gamla och inrotade föreställningar.

Detta har delvis besannats i min undersökning, men hoppet har tänts om att det ska kunna förändras med ett positivt synsätt från både interner och vårdare, men kanske främst från dem som utdömer straff. (Borde det inte vara dags för en annan benämning för det som utdöms som konsekvens av ett brott)

Det råder en gemensam uppfattning om att fängelserna inte genererar särskilt stort mått av positiv förändring. Hierarkin och det rigida systemet av regler gör att det är svårt att bibehålla sin integritet och sin personlighet när man lever innanför fängelsemurar. Detta är även fallet när murarna inte är särskilt synliga, som på den öppna anstalt jag besökte.

Att inte få tillträde till det som är min identitet i form av namn och kläder gör att det är lättare att träda in i en roll som bara gäller innanför anstaltens väggar. Frågan är bara om jag kan träda ur den igen om jag fått vara i den en längre tid.

När man förlorar en identitet tar man upp en annan, och i detta fallet blir det en förbrytar-identitet.

Under mina samtal har jag stött på mycket värme från dem jag intervjuat. Människan bakom brottslingen har fått skymta fram och bevisat sin existens.

Hur blev de brottslingar och varför? Hur ser de på sig själva och sina möjligheter till ett ”normalt” liv efter fullgjort straff. Jag har naturligtvis en personlig åsikt om detta med fängelse och vad det kan göra med människor. Det var ju denna åsikt som från början ledde mig in på ämnet för uppsatsen. Att se en förändring hos någon man känt mycket länge och som jag inte kan se som brottsling i egentlig mening får mig att tycka att det är fel med internering.

Den skapar fler brottslingar än botfärdiga syndare.

Med dagens överfulla fängelser och med väntande köer av dömda kan det enligt min mening vara på sin plats med en omvärdering av nyttan med att sätta folk i fängelse.

Jag är övertygad om att det finns bättre sätt att rehabilitera den som har begått ekonomiska brott.

De interner jag mötte på den öppna anstalten var båda dömda för brott med ekonomiska förtecken. Båda var mycket medvetna om de fel de gjort och ingen av dem kommer att få det lätt att komma tillbaka till ett normalt liv igen om man med det menar att de ska kunna ta upp sina gamla arbeten och fortsätta där de slutade. Har strafftiden för dem inneburit den positiva vinst som vårdarna talade om? Kanske till viss del genom den tid de fått till eftertanke, men frågan är hur mycket mer skada det gjort att behöva tillbringa ett år eller mera av sitt liv bakom ”lås och bom”. Nu menar varken de eller jag att anstalten i sig är dålig eller verksamheten skadlig. Den ger många positiva intryck, men att kunna ha kvar livet utanför med exempelvis övervakare eller elektronisk övervakning kanske hade varit ett bättre alternativ.

Förändring är ingenting negativt i sig, men enligt mitt förmenande är den till gagn först när den kommer inifrån.

Helsingborg 021105

Bil. 1

Förfrågan

Mitt namn är Inger Jensen och jag går på Socialhögskolan Lunds universitet, Campus Helsingborg.

Jag går mitt sista år och i detta ingår att skriva en 10-poängsuppsats. Jag har valt att skriva om kriminalvården.

Min uppsats kommer främst att beröra vad som händer med en människas personlighet när man sitter i fängelse, om och i så fall hur man förändras och hur det påverkar möjligheterna till ett vanligt liv när man blir fri.

Jag skulle vara tacksam om jag kunde få hjälp av några (2 eller tre) på Tygelsjöanstalten som ville ställa upp för en intervju.

Den som på detta vis kan hjälpa mig har naturligtvis rätt till anonymitet, och jag kommer inte att skriva på ett sådant sätt att det går att identifiera de intervjuade.

Intervjun kommer att ske med bandspelare och när uppsatsen är klar kommer banden att raderas för att inte kunna användas till något annat.

Jag skickar gärna den färdiga uppsatsen till anstalten och den kommer också att läggas ut på nätet på Socialhögskolans hemsida.

Jag skulle behöva göra intervjun v. 46 eller 47, på måndagen eller tisdagen om det är möjligt. Tag kontakt med Jeanette Näsman så meddelar hon mig.

Eftersom det är mycket viktigt för mig att höra era egna åsikter och inte bygga min uppsats på redan skrivna fakta skulle det vara värdefullt om det finns chans att få hjälp på detta vis.

Med tacksamhet

Inger Jensen

Socialhögskolan Helsingborg.

Intervjufrågor till interner

Bil.2

När är du född?

Hur långt straff avtjänar du?

När började du ditt straff här?

Är du straffad tidigare?

Vad gjorde du innan du kom hit? Vad jobbade du med?

Beskriv hur det kändes när du kom hit...

Hur gick inskrivningen till?

Vad tycker du om att man inte får ha sina egna kläder här inne?

Hur blir ni tilltalade av vårdarna? Hur skulle du vilja bli tilltalad ?

Kan du vara som du brukar här inne? Om nej, varför?

På vilket sätt är det annorlunda?

När fick du din första permission?

Kan du beskriva hur det kändes?

Är du orolig för din frigivning ?

Vad finns det för möjligheter att förbereda frigivningen här inifrån?

Har du ett arbete att komma ut till?

Vet du något om vad du kommer att göra sen?

Tror du att tiden här har förändrat dig?

Är det positivt eller negativt?

Frågor till vårdare

Bil. 3

Hur länge har du arbetat här?

Vilken är din befattning?

Vad har du för utbildning?

Vad anser du är syftet med straffet?

Hur går inskrivningen av en ny intern till?

Varför får internerna bara använda anstaltskläder?

Hur tilltalar ni den intagna?

Upplever du att man kan vara densamme innanför som utanför anstalten?

Om nej.. På vilket sätt blir man annorlunda?

Gäller det även för er vårdare? Förändras synen på människor när man arbetar inom ett fängelse eller anstalt som denna?

Hur tror du att internerna påverkas av sin vistelse här?

Är det många som kommer tillbaka?

Spelar straffets längd någon roll för hur man förändras?

Tror du att det bara är omgivningen som påverkar återanpassningen till ett ”normalt” liv ?

Finns det processer i fängelsemiljön som gör att personen förändras ?

KÄLLFÖRTECKNING

Litteratur

- Egidius Henry (1994) *Psykologilexikon* Natur och Kultur
Stockholm
- Ekbom Thomas, Engström Gunnar *Brott, Straff och Kriminalvård*
Stockholm
- Foucault Michel (2001) *Övervakning och straff*, Arkiv förlag,
Lund
- Goffman Erwin (1983) *Totala institutioner* Natur och Kultur
- Göransson Birgitta (1996) Natur och Kultur, Stockholm
- Halvorsen Knut (1992) *Samhällsvetenskaplig metod*
Studentlitteratur, Lund
- Holme Idar, Solvang Magne, Krohn Bernt (1997) *Forskningsmetodik – om kvantitativa
och kvalitativa metoder*. Studentlitte-
ratur. Lund
- Lennér - Axelsson Barbro,
Thylefors Ingela (1999) *Psykosocialt behandlingsarbete*
Natur och Kultur, Stockholm
- Lindgren Sven- Åke(1998) *Om brott och straff*, Studentlitteratur,
Lund

Övriga källor

SOU 1995:91

SFS 1981:213

Internet

Kriminalvårdens hemsida

www.kvv.se 2002.11.19